

Adana Giyim –Kuşam Kültürü*

Muzaffer SÜMBÜL**

Adana halk kültürünün oluşumunu etkileyen öğeler giyim kültürünün de şekillenmesini sağlamıştır. Bölgenin tarihsel olarak konumu ve ekolojik özellikler giyim kültürünü çok çeşitli boyutlarıyla etkilemiştir. Bu nedenle bölgenin giyinme biçimi ve kullanılan malzemeler çok çeşitlilik göstermektedir. Bu Çalışma için, belli özellikler taşıyan giyim parçaları sınıflandırılarak seçilmiştir. Bu nedenle Adana'nın; Adana giyim-kuşam kültürü adlı bu çalışmada yer almayan bir çok giyim öğesi olduğunu özellikle vurgulamak gerekmektedir. Bu çalışmada daha çok halk oyunları ekiplerinin kullandığı ve /veya kullanabileceği giyim parçaları incelenmiştir.

"Giysi, giyinme aracı olarak bir ülkenin bir dönemim, bir kişinin özellik belirtisi olup daima uygarlık değişimlerini yansıtmaktadır. Bu nedenle giyim, uygarlığı ve ahlaki etkileyen değerlerin bir ifadesidir. Dolayısıyla toplumu ve bir dönemi sembolize eder".(İmer, 1983:45)

İmer'in de söylediği gibi giyim belli dönem, sosyal statü ve ahlaki bakımdan örtünme gereksinimlerini karşılamaktadır. Buna bağlı olarak özellikle Osmanlı imparatorluğu döneminde sokakta dolaşan bireyler üyesi oldukları etnik grup, meslek, evli-bekar olma gibi özellikleri giyinme biçimleriyle yansıtmaktaydılar.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile her alanda olduğu gibi giyim-kuşamda da büyük devrimlerin yapıldığı ve tabandan tavana doğru değişimlerin hızla olduğu görülür. Cumhuriyet Türkiye'sinde çağdaş giyim biçimleri benimsenmiştir. Dolayısı ile Adana da bu değişimlerden payını almıştır. Şehir ve ilçe merkezlerinden uzaklaşıp kırsal alana doğru inildiğinde çağdaş giyim yanısıra geleneksel giyim de görülmektedir. Bu durum dağlık kesimlere çıkıldıkça daha da artmakta doğa ve ekonomik koşulların etkisiyle giyim biçimi iyice özelleşmektedir. 70-80 yaş civarındaki, kırsal alanda yaşayanlar ile daha genç olanlar ve kentliler arasında da giyim farklılığı gözlenmektedir. Bu fark özellikle kadınlarda daha çok görülmektedir.

Kadın Giysileri

Geleneksel kültürde çeşitliliğini ve sürekliliğini devam ettiren ender kültür öğelerinden olan kadın giysileri oldukça zengindir. Bu zenginlikleri özellikle Toroslarda görmek mümkündür.

"Güney Yurd Türkmen, yörük kadınları başlık ve saç tuvaletleri önemli bir yer tutar. Bütün yörük kızları, gelinleri, giyilen fesler, saç kesimi tuvaleti ile fes üzerine atılan örtülerdir."(Yalman, 1977:338)

Kadın giysilerini; başlık, giysi, aksesuar olarak üç ana bölümde incelemek mümkündür.

* Bu Çalışma: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi Anabilim Dalında, Prof.Dr.Nevzat GÖZAYDİN tarafından yönetilen Adana halk Oyunlarının Sistemik Analizi Adlı Yüksek Lisans tezinin 159-165. sayfaları arasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Çukurova Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Sahne Sanatları Bölümü Öğretim Görevlisi

Başlık: Toroslarda yaşayan türkmen ve yörükler başlık olarak fes ve taç, yazma ve oyalı tülbent kullanırlar.

Fes: Keçeden yapılır ve yaklaşık 15 cm. yüksekliğindedir. Etrafı sırma ile işlenir. **(bakınız Fot.: 1)** Alın kısmına çeşitli paralar takılır. Bunlara gazi ve mahmudiye denir. Gaziler bütün alının, mahmudiyeler ise şakaklara gelecek şekilde kulakların üzerine dizilir. Fes daha çok dağlık bölgelerde kullanılır.

Taç(Tepelik): Başın şekline göre tepelik biçiminde som gümüşten yapılır. Uç kısımlarında salkım gibi gümüş zincirler, uçlarında ise paralar vardır. Başa takılan tacın etrafına çeşitli kafiyeler yazılır. Gümüş tepelik ise yörüklerde daha çok kullanılmaktadır.

Yazma: İnce ve seyrek pamuklu dokuma üzerine çeşitli desenlerden oluşur. Kenarları çeşitli oyalarla süslüdür. Bugünde yaygın olarak kullanılır.

Tülbent: Düz beyaz, ince ve seyrek dokunmuş pamuklu dokumadır. Etrafına boncuk oyalılar dikilir. Bugün de yaygın olarak tüm bölgede kullanılır.

Genç Kız Başlığı: Toroslarda yaşayan türkmenler arasında örtü, kullananın nişanlı veya evli olduğunu gösterir. Bu nedenle genç kızlar feslerini örtüsüz giyerler buna "dalfes" denir. Saçlarını iyice uzatırlar bunları kırk örgü yaparlar, bunların her birine belik adı verilir. Beliklerin uçlarına özel olarak örülmüş bağlar bağlanır. Bu bağlar yünden ise "örgü " ipekten ise "erbi " olarak isimlendirilir. Beliklerin üzerine veya ucuna çeşitli altın, gümüş, para, halka, boncuk ve ziynetler takılır. Buna ise "saç cıncığı" denir. **(bakınız Fot.: 1)**

Evlenmeye hazır olan genç kızlar bu örgülerin öne gelen kısmını (zülüf) kulak hizasında keserler. Kesilen bu zülüfler üçe ayrılarak saç gibi örülerek fesin üzerindeki çember (sarık) şeklinde sarılan ipekli kırepin üzerine konur. Zülüfü örülerek çembere geçirilmiş kızlar evlenmeye adaydır.

Gelin Başlığı: Kızlıktan evliliğe atılan ilk adım, zülüf kesmedir. Kız iken örülmüş olan beliklerin şakak kısmına gelen örgülerden bir kısmı kesilerek kısaltılır. Buna "zülüf" veya "kekil" denilir. Zülüf kesme işleminden sonra

giydirilir, yaygın olarak kullanılan "sırmalı fes" dir. Feslerin alın kısmına gazi veya mahmudiye dizilir. Pakaklara gelen kısımda ise daha büyükçe altın bulunur. Bunların uçlarına ise küçük üç altın dizilir. Buna "küpeli " veya "ayaklı " denir.

Fesin üzerine üst kısmını yarısı görünecek şekilde beyaz, ipekten, püsküllü çeşitli örtüler boyundan çevrilerek arkada bağlanır. Bunun üzerine altın paraları üst kısımdan başlayarak yedi renk kıret veya kefiye sarılır. Kefiyelerin uçları "teviz " (Bir çeşit toplu iğne) ile tutturulur.

(FOTOGRAFI 1)

Gelin başlığı bağlanan bu başlık üzerine ayrıca örtülen çeşitli örtülerden oluşur. Bu örtüler farklı renklerde olabilmekte ancak yaygın olanı (al) kırmızı renkte olanıdır. Duvağın üzerine ise "tozak" takılır. Tozak özel olarak kartal, tavuz kuşu v.b. hayvanların tüylerinden yapılır. Bu tüyler 15 değişik renge boyanır, beyaz bezin üzerine tacı andırır şekilde dizilir. Tozak, gelin başının önemli süslemesidir.

Evli Kadın Başlığı: Evli kadınların kullandığı bir farklı başlık ise "efe " olarak adlandırılır. Kozan'ın dağlık kesimlerinde kullanılan bu başlık yapılışı ve kullanılışı açısından özellikleri olan bir başlıktır. Kalıplı fes, kefiyeler, gazi, mahmudiye ve tülbentten oluşur. Kalıplı Fes: Yaklaşık 15 cm. Yükseklikte başa rahat olabilecek genişlikte üst kısmı düz bir festir.

(FOTOGRAFI 2-3)

Kefiyeler: İnce paralar renkli ipekten yapılır. Gökkuşuğunu oluşturan yedi renkten meydana gelir. Kefiyeler sırası ile fesin alın kısmına gazilerin hemen üzerinden başlayarak kademeli olarak sarılır.

Gazi: Altın para dizisidir. 18-20 altından oluşur. Alın kısmında fesin ön tarafında bulunur. Gazilerin sayısı kesin değildir. Kişinin ekonomik durumuna göre sayısı artar ve azalabilir.

Mahmudiye: Gazilerden daha büyük altın para, her iki şakağa gelebilecek şekilde gazilerin bitimine ya da altına takılır. Tülbent: Efe adı verilen bu başlığın en önemli bölümünü oluşturur. Fesin üzerine kefiyeleri alta bırakacak şekilde sarılır ve bağlanır.

Dul Kadın Başlığı: Toplumsal yaşamda kadının üstlendiği rol her zaman önemli ve anlamlıdır. Sevinç ve üzüntülerini çevreye yansıtış biçimi bile değişiktir. Dul kalmış, eşini kaybetmiş kadının bu sosyal durumunu çevreye yansıtış biçimi vardır. Bu konumdaki Türkmen kadını, başındaki rengarenk kefiyeleri çıkararak yerine koyu renk (siyah, mor) kefiye sarar. Bu yasını anlatış biçimidir.

İhtiyar Kadın Başlığı: Yaşlı kadınlar ise, fesin alın kısmına sarılan renkli kefiyelerin yerine beyaz veya beyaz oyalı tülbent kullanırlar. Efe feste çıkarılmış ise beyaz tülbent başa sarılır, boyundan çevrilerek arkada bağlanır. Alın kısmına ise gene beyaz tülbent katlanarak arkada düğümlenir. (YALGIN,1977:355-364)

(FOTOGRAFA 4)

Giysi: Kadın giysileri, fistan, üçetek, dolama, cepken, yelek, şalvar, don, kolçak, başış, yemeni, edik ve çoraptan oluşur.

(FOTOGRAFA 5-6)

Üçetek: Atlas, kadife, saten, tırpani bez ve kutnu kumaşlardan, herhangi bir tanesi tercih edilebilir. Bele kadar gelir. üç parçadan oluşur. Kullanılırken öne gelen parçaları katlanılarak kuşağın altından bağlanır. Önleri ve arka kısmına çeşitli motifler sim ile işlenir.

Dolama: Günlük işlerin yapımında kullanılır uzunca bir kumaş kesilir ve bel kısmına lastik geçirilir.

Fistan: Bugünde giyilen giysilerdendir. Pazen, basma, kadifeden yapılabilir. Belden büzgülü olarak dikilir kollarınıç kısımları düğmelidir.

Cepken: Kadifeden yapılıdır. Genellikle pembe, yeşil, mor ve kırmızı renkte olanı kullanılır. Kolları dirsek hizasına kadar uzanır. Boyu ise bele kadardır. Yakasız olarak dikilir. Önü iki bağ ile bağlanır. Ön kısmı ise kollarda sim işlemeli yöresel motifler bulunur.

(FOTOGRAFA 7)

Yelek: Yelek, cepkenlerin kolsuz şeklidir. Ön ve arkada çeşitli motifler kullanılır. İçi astarlıdır. Önü iki bağ ile bağlıdır.

Şalvar: Çeşitli desenli basmalardan olabileceği gibi düz ve çizgili kumaşlardan da olabilir. Pijama gibi kesilir ve dikilir. Peyik, kısa ve dardır. Boyu ayak bileklerine kadar iner. Beli ve paça ağızları lastiklidir.

Don: Daha çok ipek, atlas gibi dökük kumaşlardan yapılır. Bugün basmadan dikilir bol paçasının uçlarına lastik geçirilir.

Gömlek: Göynek olarakta adlandırılan gömlek, beyaz zemin üzerine çeşitli renk ve desende kumaşlardan yapılır. Önü kapalı hakim yakalıdır.

Kuşak: Bağış olarakta adlandırılır. Trabulus kuşak kullanıldığı gibi farklı motiflerden uygun biçimleri ile çeşitli renklerde pamuk dokuma kumaşlar da kullanılır. 10-15 cm. eninde yapılır. Bele, gömlek, şalvar ve üçeteğin birleştiği yerde en üste beli bir kez dolayacak şekilde bağlanır.

Kolçak: Omuz ve enseden geçen bir çift kolluktur. İş zamanlarında kullanılır.

Yemeni: Kırmızı ve siyah renkte olabilir. Altı kösele veya lastikten yapılır. Arka kısmı hafif yukarı doğru çıkıktır. Yemeninin yanı sıra EDİK tabir edilen çizme de yörede kullanılır. Ediklerin altı kösele, rengi ise kırmızı (nar çiçeği) olur.

Çorap: Kadın çorapları yünden, geleneksel motiflerle örülmüşlerdir.

Aksesuarlar

Kemerler: Gümüş tepeliklerin en büyük tamamlayıcı öğeleridir. Çok çeşiti vardır. Ekonomik olanaklara göre tercih edilerek kullanılır.

Bilezik, Yüzükler ve Küpeler: Söz kesiminden sonra, toplumsal rolü farklılaşan bayanların bu konumunu yansıtan en büyük özellikler yüzük, küpe ve bileziklerdir. Bu takılar gümüş veya altındandır.

Çiçek ve Tozaklar: Kullanılan gümüş ve takıların yanısıra, tozak ve çiçekler başlığı bütünleyen, tamamlayan iki önemli öğedir. Tozak, kartal, tavuz kuşu vb. hayvanların tüylerinin boyanması ile elde edilir. Kullanımları farklı anlamlar içerir. Örneğin; çiçek takma, sevgi ve bağlılığın sürekliliğini yansıtır.

Erkek Giyimi

Başlık: Başlık olarak börk, fes ve terlik kullanılır.

Börk: Keçeden yapılan beyaz renkli başlıktır. Etrafına kefiye sarılarak başa takılır.

Fes: Dalfes olarakta adlandırılır. Dışı bordo renkte olup püsküllüdür. Etrafına kefiye sarılarak kullanılır.

Terlik: Beyaz patiska bez, heril ile (ipek böceğinden elde edilen iplik) işlenerek yapılır. Etrafına kefiye "POŞİ" olarak da adlandırılan bir çeşit örtü bağlanır. Renk olarak beyaz veya mor kullanılır.

(FOTOGRAFA 8)

Erkek giysileri gömlek, şalvar, yelek, aba, kuşak, yemeni ve körüklü çizmeden oluşur.

(FOTOGRAFA 9-10-13)

Gömlek: Genellikle gri, beyaz veya beyaz zemin üzerinde değişik tonlarda çizgili pamuklu kumaşlar tercih edilir. Uzun kollu, dik yakalı ve önü düğmelidir. Kol uçları bol ve dökümlüdür. Bilek kısımları düğmelidir.

Şalvar: Değişik renklerde (özellikle siyah, lacivert, mavi) pamuklu kumaşlarda yapılır. Parça ağızları, ayak bileklerini saracak şekildedir. Dize kadar olan kısma "peyik" adı verilir. Her iki yanlarında cep vardır. Uçkur bağı, yün iplerin değişik renklerde boyanıp dokunmasıyla yapılır. Ucuna aynı ipten püskül yapılır. Bu bağ, şalvara takılır, kuşağın altında sarkar. Şalvarın cep ve paça ağızları kaytan işlemler ile süslenebilir.

Yelek: Palvarla aynı kumaş ve renkte seçilir. Sıfır kol, önden düğmeli ve çift ceplidir.

Aba: Yünlü kumaşın üzerine sim ile işlenir. Yaka kısmında, çeşitli motifler bulunur. Yakasızdır. Önü açık olup, boyu belden biraz uzundur. Kollar ise; dirseğe kadardır. Beyaz üzerine koyu renk çizgileri vardır. Aba genellikle Düziçi,Osmaniye, Bahçe, Kadirli, Kozan 'da yaygın olarak kullanılır.

(FOTOGRAFA 11-12)

Kuşak: Kuşak olarak şal, Trablus kuşak ve ipek kefiye kullanılır. Trablus kuşak ipektir. Uçlarında püskülleri vardır. Bu püsküllerin ucuna inciler takılır. İpekli kefiye

"puşil" genellikle beyaz renkte olup, üçgen şeklinde katlanarak bele bağlanır. "şal kuşak" üzerinde geleneksel mofifler bulunan pamuklu dokumadan yapılır. Katlanarak bele sarılır.

Yemeni: Ayağa siyah gönden altı araba lastiğinden yapılan yemeninin yanı sıra altı köseleden yemenilerde kullanılır.

Edik, bir çeşit çizme olarak tanımlanan, ayak bileğinden yaklaşık 30 cm. yukarıya doğru uzanan konçları olan bir ayakkabıdır. Ökçesizdir. Uç kısımları yukarıya doğru kıvrıktır. Nar çiçeği renginde olanı en çok kullanılanıdır. Üst kısmı keçi gönünden, tabanı isedaha sert olan sığır gönünden yapılır.

Çorap: Yünden yapılır. Düz beyaz olabileceği gibi desenli de olabilir.

Aksesuar: Gümüş zincirli köstekli sanat ve çeşitli motiflerle işlenmiş, para ve tütün keseleri kullanılır

KAYNAKÇA

İMER,1983

Arsel Mengi İMER:Yöresel Giysi ve Başlıklarıyla Niğde.Türk Folklor Araştırmaları 1983.Ankara 1984 GÜ Basın Yayın Yüksek Okulu Basımevi 244s.

“Kültür ve Turizm Bakanlığı Mifad yayınları:52”

SÜMBÜL,1995

Muzaffer SÜMBÜL:Adana Halk Oyunlarının Sistemik Analizi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Danışman; Prof.Dr.Nevzat GÖZAYDIN.Ankara 1995

YALGIN, 1977

Ali Rıza Yalgın: Cenupta Türkmen Oymakları. C:1 Haz. Sabahat Emir. İstanbul 1977 MEB Basımevi.

"Kültür Bakanlığı Yayınları: 256"
"Kültür Eserleri:14".